

ԱՆԴՐԱՆԻԿ ԵՒ ԵՌԱԳՈՅՆԸ

Անդրանիկը՝ Անդրանիկ Փաշան չէր անշուշտ եւ ոչ ալ Մառուկեանը։ Պուրճ Համուտէն էր. համեստ արհեստաւոր մը որուն հետ հոս ծանօթացայ։ Եղած էր համայնավար եւ նաեւ ... հրաշալի հակադաշնակցական։ Եթէ համայնավար ըլլալը մնացած էր Պէյրուժ. հակադաշնակցականի կրակը դեռ կը մնար անթեղուած եւ ատեն ատեն կ'առկայժէր մեր զրոյցներուն ընթացքին։ Գրեթէ ամէն կիրակի կը հանդիպէինք Սրբ. Պետրոս Եկեղեցւոյ մէջ։ Ընդհանրապէս ինձմէ առաջ հասած կ'ըլլար։ Հասնելէս տասը-քսան վայրկեան ետք դուրս կ'ելլէր ու կը սպասէր որ միանայի իրեն։ Այդպէս եղաւ նաեւ բարեկամի մը զաւկին մկրտութեան օրը. տարբերութեամբ մը՝ Պատարագէն ետք կրկին վերադարձանք Տաճար մկրտութեան արարողութեան ներկայ ըլլալու։

Հոկտեմբերեան կիրակի մըն էր։ Ատենը հասաւ ու մանուկին հայրը աղջնակը յանձնեց կնքահօր։ Մինչ այդ լուր՝ մանկիկը սկսաւ ... ճշալ ու լալ։ Հազիւ նշմարելի երկու գծիկներ կը կնծռոտէին յստակ ու լայն ձակատը մանկիկին.

«Իւղ անոյշ հեղեալ ի վերայ քո՝ կնիք երկնաւոր պարգեւացն
անապականութեան»։

Արցունքոտ, սեփ-սեւ աչքերը հօրը վրայ սեւեռած օգնութեան կը սպասէր.

«Կնիքս ...լուսաւորեսցէ զաշս քո. զի մի երբեք ննջեսցես ի մահ»։

Երկար թարթիչներէն արցունքի կայլակները՝ ջահերու լոյսին մէջէն շողարձակուող մարգարիտի հատիկներ. կ'իյնային փոքր, կարմրած այտերէն։ Որքա՜ն կը պաղատէր աղջնակը

«Կնիքս ...եղիցի քեզ պահպանութիւն բերանոյ եւ դուռն ամուր շրթանց
քոց»

Թաթիկները հօր երկարած.

«Կնիքս ...եղիցի քեզ պատճառ բարեգործութեան ամենայն առաքինի
գործոց եւ վարուց»

Իսկ հայրը՝ անզօր կը ժպտէր։ Հասած էր պահը երբ ոչ ոք ոչինչով կրնար օգնել աղջնակին որ պէտք էր մտներ աւագանին մէջ մաքրուելու համար մեղքերէն տակաւին առաջին իսկ բառը չարտասանած որպէսզի ըլլար «Տաճար Հոգւոյն Սրբոյ»։ Եթէ կը հաւատանք մեր պապերու պատգամներուն. Եկեղեցիին. այդ պահէն ետք մանուկը. մանուկները կ'ընթանան զուհահեռ գիծերու վրայ՝ մին պարտադրուած ու ճշդուած հաւատքին կողմէ. միւսը

ծնողքին ու յետագային դաստիարակներուն հսկողութեամբ: Երկրորդը կուտայ գիտելիքներուն զինամթերքը՝ որպէսզի անհատը հասնի հոն ուր իր աստուածապարգեւ տաղանդը կը հասցնէ: Առաջինը՝ անհատը, անկախ նուաճումներէն, կը պահէ մարդ. բառախաղը գործածելով՝ մարդը կը մարթէ: Այդ կիրակի օր, աղջնակին աղաղակը թերեւս այնքան ալ ցաւի, վախի լացը չէր որքան ուրախութեան ձիշը աղամական մեղքով դատապարտուած անհատին դէպի Տիրադէմ մարդուն այլակերպող սրբալոյս Միւռոնի հրաշքէն:

Անդրանիկը ինձմէ քիչ մը անդին կեցած կը դիտէր: Այլուրային լարումով կը փորձէր հետեւիլ արարողութեան: Հոն է՞ր այդ պահուն, կը մտածէ՞ր իր անցեալի մասին: Կը հաւատա՞ր տեսածին: Եթէ չէր հաւատար, ինչո՞ւ սակայն ժամավաճառ պիտի ըլլար ամէն կիրակի առաւօտ եթէ տեղ մը, շատ հեռու, խորը իր էութեանը մէջ կոմունիզմը վիժած չըլլար իր թափանցումին ու աղարտումին մէջ: Ո՞վ գիտէր այդ պահուն: Անդրանիկը:

Կիրակնօրեայ զրոյցներուն ինք կը սկսէր.

– Անցեալ օր իմացայ թէ Նախագահը արգիլեր է դաշնակներուն հայաստան մուտքը: Յղակայանին մէջ կը հարցնեն կոր եղեր թէ մէկը դաշնակ է թէ ոչ: Դաշնակներուն ետ կը ձամբեն կոր եղեր:

– Ես այդպէս բան չեմ լսած:

– Գալիֆորնիայէն իմացայ: Այդպէս գրեր է թերթը:

Շաբաթ մը ետք.

– Դատարանը դաշնակները մահուան պիտի դատապարտէ եղեր կառավարութեան դէմ յանցանք գործած ըլլալուն համար:

– Դատախազը մահապատիժ ուզեց բայց վճիռը տակաւին չտրուեցաւ: Տակաւին չէ փաստուած թէ յանցաւոր են:

– Ինչպէ՞ս թէ չփաստուեցաւ: Նախագահը յայտարարեց, չլսեցի՞ր:

– Լսեցի, բայց Նախագահը սխալած է:

– Ամմահա ըրիր հա: Նախագահը կը սխալի՞:

Այս կամ նման զրոյցներ կը կրկնուէին: Գիտէի թէ քաղցկեղէ կը տառապէր եւ օրերը հաշուուած էին: Ոչ մէկ ատեն յամեցաւ իր հիւանդութեան վրայ: Միայն մէկ անգամ ակնյայտ ուրախութեամբ մը աւետեց.

– Երէկ նորէն քննեցին լէարդս եւ բժիշկը յայտնեց թէ մաս-մաքուր էր, բան չէր մնացած:

Այդքան: Ինչպէ՞ս պիտի ուզէի որ ձիշդ ըլլար: Բաժնեցի իր ուրախութիւնը որքան որ կարելի էր թաքցնել կասկածս եւ վերսկսանք մեր հերթական զրոյց-վէճին: Բարեկամ մը օր մը ըսած էր.

– Ձենք գիտեր թէ ի՛նչ կ'ըսես իրեն: Ամէն անգամ հետոյ վիճելէ ետք տրամադրութիւնները բարձր կ'ըլլան. կը մոռնայ ինքզինք ու կը փորձէ հակաճառութիւնները պատրաստել՝ յաջորդ տեսակցութեան ընթացքին հակահարուած տալու համար: Այդպէս շատ չենք տեսներ զինք վերջերս:

Այդպէս էր թէ ոչ չեմ գիտեր: Ձեր կռահած սակայն բարեկամս թէ հին. պայքարող շարքային կուսակցականը կը փորձէր ինքզինք վերագտնել կեանքի մետասաներրորդ ժամուն: Գիտէի սակայն մէկ բան՝ պիտի ուզէր. կը փորձէր քակել հանելուկը՝ իր նոր բարեկամը դաշնակ է՞ր թէ ոչ: Ինքզինք երբեք չնուսաստացուց չվիրաւորելու համար. ուղղակիօրէն հարցնելով: Որքա՛ն շատ են այդ երանելի զգուելիները որոնք երբեմն ինքնամատոյց բծախնդրութեամբ կը լարծին բան մը հասկնալու տենչէն. բամբասանքի ոջիլէն քերուած: Անդրանիկը մարդ էր՝ արժեցուցած կրած անունը: Համայնավար էր եղած ու մնացած մարդ միշտ գիտնալով որ պէտք էր յարգել ընդդիմախօսը եթէ նոյնիսկ վստահ չէր ո՛վ էր կամ ի՛նչ էր խօսակիցը: Ձինք կը հետաքրքրէին գաղափարները միայն եւ երբ շատ նեղը մնար. առարկութիւնը կը վերածուէր փառաւոր հայհոյանքի մը որուն արուեստը քանի մը ժամանակակից քերթողական դիւան կ'արժէր:

Նոյն եկեղեցին կը յաճախէր նաեւ փրօֆ. Վազգէն Բարսեղեանը եւ երբեմն կը մասնակցէր մեր զրոյցներուն: Յաճախ ըսելիք մը կ'ունենար. իրագործելիք նոր ծրագիր մը. նկատառելի թելադրութիւն մը կամ թելադրութիւններ: Անոնցմէ մէկն էր Հայաստանի Գիտութիւններու Ակադեմիային կազմակերպական, կառուցային վերանայումը: Միշտ կը խօսէր այդ մասին: Իր թելադրութիւնները, անտեղի չըլլալով մէկտեղ, համաձայն չէի կրնար ըլլալ հետը եւ յայտնեցի թէ ինչո՛ւ: Զառարկեց: Երկու շաբաթ ետք.

– Նախագահին դրկած նամակս հասեր է: Յուսամ որոշում մը կ'առնեն այդ ուղղութեամբ:

Ուրախ էր եւ ուրախութենէն բան չփոխուեցաւ երբ աւելցուցի.

– Յուսամ, բայց կը մաղթեմ առնուելիք որոշումները տարբեր կ'ըլլան ... ձեր թելադրածներէն:

Երկու կիրակի ետք.

– Թուրք բարեկամիս նամակ մը գրած եմ պիտի դրկեմ: Պիտի ուզէի որ կարդայիր:

Տուաւ. կարդացի ու փոփոխութիւն մը առաջարկեցի: Մտիկ ըրաւ. հարցական դիտեց, յայտնօրէն մտքին մէջ կը կշռէր փոփոխութիւնը բայց բան չըսաւ: Ատեն մը ետք թերթին մէջ լոյս տեսաւ նամակը: Կարդացի այն պարբերութիւնը ուր փոփոխութիւնը պէտք էր ըլլար: Զնջած էր առարկելի

նախադասութիւնը: Շատ չանցած, աշխարհի հետ հաշիւները փակեց ու մեկնեցաւ Էնդիի աշխարհը:

– Փրոֆէսէօրն ալ գնաց:

Անդրանիկն էր խօսողը՝ ինքն իրեն հետ թէ՞ ինծի. յայտնի չէր: Զայնիւն շեշտը շատ դիւրիս չեկաւ: Կրկին Պէյրութ գացինք եւ հին պայքարներուն: Ցատկանշականօրէն այդ անգամ, իր հաստատումները աւելի հիմնաւորելու ու ցրուելու համար տարակուսանքս աւելցուց.

– Անշուշտ թէ ձիշդ են ըսածներս: Այդ օրերուն թափանցած էինք գրեթէ բոլոր կուսակցութիւններուն եւ կազմակերպութիւններուն մէջ եւ մեր ուզածը կ'ըլլար: Եթէ կ'ուզես, ձիշդ էր նաեւ մեր ջանքը՝ մեր մարդոց կամ մեզի ուղեկից անհատներուն մեր կազմակերպութիւններէն ներս թափանցումը:

Անուններ տուաւ: Պէտք է՞ յիշել այդ անունները հոս: Վստահ չեմ. բայց օր մը թերեւս, երբ անհարժեշտ ըլլայ լարախաղաց ստախօսի մը սորվեցնելը թէ ինչպէս կ'ըլլայ ... «խոստովանիլ»ը: Կարելի չէր չհարցնել երբ ինք արծարծեց երեւոյթը.

– Անդրանիկ, տեղ մը, կազմակերպութիւն մը կա՞ր ուր թափանցած չըլլայիք:

– Հա վալլահա, կար: Դաշնակները: Հոն մէկը չկրցանք դնել: Զեղաւ: Գոնէ մինչեւ հոս գալս վերջին կռիւները սկսելէն յետոյ:

Գրեթէ տասը օր ետք իմացայ թէ հիւանդանոց պիտի մտնէր եւ ... Եռագոյնը ուզած էր, հետը տանելու: Փափաքը ինծի հասցուց անուղղակի ծամբաներով հասկցնելու իր համոզումը՝ գաղափարական արեւելումէս: Փափաքը չզարմացուց թէեւ բայց այդ պարզ ու անմիջական մարդուն հանդէպ կեցուածքի շեշտակի փոփոխութիւն մը առաջ եկաւ: Եռագոյնը հասաւ իրեն: Ես չտուի: Տեսայ սակայն թէ ինչպէս այդ փոքր դրօշը ոլորեց իր ցօղիկին վրայ ու ամուր մը բռնեց կարծէք մէկը պիտի փորձէր խլել: Այդպիսի խանդաղատանքով ու սիրով որեւէ աշակերտ չէր սեղմած իր շահած վկայականը: Անդրանիկը կ'ապաւինէր Եռագոյնի հզօրութեան, Նարեկացիէն առաջ, իր կեանքի վերջալոյսին կեանք հայցելով Եռագոյնէն:

Եռագոյնը սեղմելէ ետք Անդրանիկը աւելի ... լաւացաւ: Տրամադրութիւնները բարձր էին՝ փաստ որ մեր կիրականօրեայ գրոյցներուն աւելի կրքոտ կը մասնակցէր ու հին կիրքով կը գովերգէր Նախագահը: Ես կը կասկածիմ թէ մեր Նախագահը արտերկրի մէջ ունենայ այնքա՛ն հաւատարիմ ու այնքա՛ն անսակարկ նուիրեալ մը որքան Անդրանիկը՝ Պուրճ Համուտի նախկին կօշկակարը որուն դիմագիծը ներկայիս այնքա՛ն թեթեւօլիկ

կերպով կ'աղարտուի հայրենի կարգ մը թերուս գրչակներու կողմէ։ Անդրանիկը չկարդաց ու չսեց ելոյթը որուն կ'ակնարկուի հոս։

Շատ չանցած Անդրանիկը վէճերէն վազ անցաւ։ Գտած էր նոր ու անբաժան ընկեր մը՝ երեք տարու Սաչերիկը որուն հետ կը խաղար. կը խօսէր։ Մոռցած էր թէ նախագահը եւ թէ ... դաշնակները։ Երկար չտեսցաւ։ Դէմքը զգալիօրէն գունափոխուեցաւ եւ երկու օր ետք անկողին ինկաւ։ Այցելեցինք իրեն։ Սաչերիկը տեսաւ ու անոր հետ զբաղեցաւ։ Հարցումներուս կարծ կը պատասխանէր՝ Սաչերիկին մէջ կը ջանար ինքզինք մոռնալ ինքզինք խաբել քանի մը վայրկեան կամ քանի մը ժամ կեանք կորզելու համար։ Ցանկարծ.

– Մարգպետ խայօ քեզի բան մը ըսեմ մի նեղուիր։ Ի՛նչ կ'ուզես ըսէ. Սաչերիկը վալլահի վրադ լէյմուն պիտ քամէ։

Իր ձեւն էր ... կօլ ընելու։

Բաժնուեցանք կրկին տեսնուելու խոստումով։ Տեսնուեցայ ... հիւանդանոցին մէջ։ Պառկած էր՝ նարեկը բարձին տակ։ Անդրանիկին համար ամէն ինչ կատարեալ էր այլեւս ու պէտք էր մեկնիլ։ Նշմարեց։ Ճանչցաւ։ Ոչինչ կարելի էր ըսել։ Ամէն ինչ ըսուած էր ու կեանք մը իր լրումին կը հասնէր։ Անդրանիկը երկարած էր կեանքի ու անդենականի սահմանագծին վրայ։ Ցատակ էր անցեալը. երթալիք տեղը՝ անորոշ. ճիշդ Սփիւռքի նման։ Պայքարած էր Եռագոյնին դէմ ոչ այնքան անոր գաղափարական խորհուրդին որքան այդ գաղափարականը պաշտպանած կուսակցութեան. անհատներուն դէմ հաւանաբար այն գիտակցութենէն թէ անոնք՝ իր ընդդիմադիրները ճիշդ էին Եռագոյնի իրենց սիրոյն մէջ. իսկ իրեն պարտադրուած էր հակառակիլ ու պայքարիլ անոնց դէմ. որովհետեւ ոչ մէկ Հա՛յ կը յանդգնի Եռագոյնով պայմանաւոր գաղափարականը հարցադրել։ Պայքարած էր եւ հիմա վերջապէս խաղաղած վերահաս վերջնական անդորրէն առաջ։ Ի՛րն էր նաեւ Եռագոյնը որ այնքան տաք խանդաղատանքով սեղմած էր ափին մէջ վաթսուն տարուան իր կարօտը առնելու. վաթսուն տարուան չարտասանուած սէրն ու գուրգուրանքը տալու եւ վաթսուն տարուան անտեսումի. քէնի մուրը սրբելու գործովայից հաշտութեան մը դատակնիքով։ Հիմա հաշտ էր ու պատուով փակած գաղափարական կեանքի հաշիւը։ Սփիւռքն էր այդ պահուն անշարժացած իր հոգեւոր իրեն համար ի վերուստ ձղուած ուղիին դիմաց։ Հանգիստ պէտք էր ձգել Անդրանիկը իր երթին մէջ ինչպէս հանգիստ պէտք է ձգել Սփիւռքը իր յառաջընթացին մէջ եւ Հայրենիքէն ժամանող ու Հայրենիքի անունով զայն երկփեղկող հայրենի ու արտերկրի սաղուկեցիները հեռու պէտք է մնան։ Որովհետեւ Սփիւռքն է. Հայրենիքը իր հոգւոյն խորը. Հայրենիքին համար ինքզինքին հետ պայքարող ու անզիջող կռիւներու գրոհին մէջ

անիմանալիորեն տեսնելու գոյատևման իր հակասութիւնը եւ ի վերջոյ նաեւ հաշտուելու ինքզինքին հետ: Հակասութիւններով լեցուն բայց նաեւ տոկուն՝ Սփիւռքը որուն պէտք չէ դպչիլ մանաւանդ հայրենասիրութիւն սորվեցնելու համար:

Քանի մը օր ետք՝ կիրակի մը, Տաճար մտնելէ առաջ, Անդրանիկին երեխայ ընկերն էր խօսողը.

- Այսօր Անդրանիկ ամմօյին հետ պիտի երթանք:
- Այսօր Անդրանիկ ամմօն պիտի չգայ:
- Ինչո՞ւ Անդրանիկ ամմօն այսօր պիտի չպիտի գայ:
- Որովհետեւ Անդրանիկ ամմօն Աստուած Պապային քով գնաց:
- Ձէ: Անդրանիկ ամմօն մեռաւ:

Ուրկէ՞ էր իմացած: Կը հասկնա՞ր իմաստը: Թերեւս այդքան պարզ է՝ մահը՝ մանուկէ մը նոյնիսկ հասկնալի: Սփիւռքն էր՝ այնքա՞ն սրտատրոփ ապաստած անկախ Հայրենիքին, զայն ապրելով ամէն օր ու անբաժանելիորէն Հայրենիքին յենած միշտ դաւանելով

- «Կնիքս - Հայրենիքն - եղիցի վահան ամրութեան, որով - Սփիւռքն
- կարացէ զամենայն նետս մուխս չարին շիջուցանել»:

Սփիւռքը եւս՝ մանուկի մը նման անօգ ու թխրուն, մանուկի մը նման ապագայ խիզախումներու, խոյանքներու ու ժականութեամբ, խոստումներով ամրապնդուած ու հաստատաքալ ընթացող

- «Կնիքս ...ուղղեցէ զգնացս - Սփիւռքի - ի կեանսն յաւիտենից, զի մի սասանեցէ»

որ անհրաժեշտ է հասկնալի ըլլալ յստակ ու պարզ կերպով բոլոր անոնց համար որոնք կը կարծեն Հայրենիք սիրել ու մանաւանդ հայրենաբնակ պետական մարդոց որոնք այնքա՞ն մօտէն ձանշնալ կը կարծեն զայն:

ՄԱՐԶՊԵՏ ՄԱՐԿՈՍԵԱՆ

ՎԵՐՅՈՒՇ ՄԸ ԱՆՑԵԱԼԷՆ

Սփիւտահայ շարաքաթերթ մը, մեզի կը յիշեցնէ թէ 1997ը ծննդեան վաթսումեակն է Նոյիշէ Զարեմցի:

Մեծ քանաստեղծին մէկ քերթուածին հետ կապուած հաւաքական ապրումի մը վերյուշը՝ զիս ետ կը տանի Նրուսաղէմի պարման օրերուս:

Ապրիլեան Նոյեմբին յաջորդող սերունդին մանկութիւն չտեսած տղաք էինք մենք եւ մեր արիւնին մէջ կը կրէինք ծաիրը եւ մեր ննարդներուն ցանցին վրայ՝ ցաւը մեծ ոգիւն: Ցերեկին, մեր սիրտը կ'արիւնէր ու մեր միտքը կը տանջուէր մեր մեծերուն պատմած ջարդին նկարագրութիւններով եւ գիշերն ալ մեր ախտավարակ երեւակայութեան թելադրած մղձաւանջներուն յաճախմբով: Անհանգիստ, ըմբոստ հոգիներ էինք եւ մեր թշնամիին հանդէպ զգացած անգոր կատաղութիւնը՝ գրգռուելով Անդրանիկի, Աղբիւր Սերոբի եւ հայ ֆէտայիներու՝ թիւրքերու եւ փւրտերու ընդհարումներու պատմութիւններէն՝ վրիժառութեան քարկ զգացումներ կը հրահրէր մեր մէջ:

կարդաց, բացատրեց իմաստը ու նոր բաներուն նշանակութիւնը:

Այս պահուն, փոխադրուած եմ Սրբոց Թարգմանչաց Վարժարանի դասարանս եւ կը վերապրիմ յուզումը որ համակեց մեզ: Այսօրուան պէս կը յիշեմ որ, այդ օր, բացառաբար երկու պատահարներ տեղի չունեցան: Դասարանին անառակները, կէսօրէ ետք, պարիսպին Դաւիթ մարգարէի դուռէն արաքական թաղի պողատու ծառերուն վրայ չյարձակեցան, եւ մեր ուսուցիչը, որ ամէն դասի անպայման բարոյախօսութիւն կ'ընէր իր սեղանին վրայ շաշոյ գծաճաշին ընկերակցութեամբ, այդ օր բառ չգտաւ ըսելիք. յուզումը կղպեր էր իր քերանը:

Եւ սակայն մեր հոգիները խոշոր փոփոխութիւն մը կրեցին: Զգացիմք հալիլը՝ զրկուած, դժբախտ տղու մեր դառնութեան ու անյուսութեան: Մեր դպրոցի սրահին նակտի պատէն կախուած էր Մայր Հայաստանի նկարը: Ո՞վ նկարած էր զայն, ո՞վ դրած էր հոն եւ ինչո՞ւ համար, չեմ գիտեր: Ամէն առտու, այդ նկարին առջեւ